

CESTA ČLOVĚKA KRAJINOU

Záměr:

Lidské možnosti osidlovat krajinu a propojovat jednotlivá sídla cestami se v průběhu času mění spolu s tím, jak se vyvíjí schopnosti člověka i jeho zájmy.

Anotace:

Program se zabývá průběhem osídlování krajiny, současnými lidskými sídly i životem v nich. Věnuje se změnám v krajině, které provázeli historii jejího obývání a využívání. Seznamuje žáky s mapou jako cenným nástrojem pro poznávání lidských sídel a orientaci v nich. Poukazuje na důležitost občanské angažovanosti pro rozvoj obcí, veřejného prostoru a společného soužití v nich.

Využitím místní krajiny jako prostředku i cíle vyučování se zabývá místně zakotvené učení. Více se o tomto pedagogickém přístupu dozvíte v připraveném metodickém listu. Další metodický list popisuje metodu problémového vyučování, která je ve výukovém programu také cíleně použita.

Rozsah výukového programu je 4 vyučovací hodiny – necelé 2 hodiny ve školní třídě, venkovní část v obci a závěrečná hodina ve škole nebo venkovní učebně.

První vyučovací hodina se věnuje historii krajiny a jejímu osídlování. Ve druhé a třetí vyučovací hodině žáci pracují s mapou/plánkem a poznávají obec prostřednictvím problémově orientovaného úkolu. Poslední hodina je věnována tématu občanské angažovanosti, která je zde představena formou dramatizace.

Program se zaměřuje na krajinu jižního Plzeňska. S dílčími úpravami některých úkolů je ale realizovatelný kdekoli.

Cíle:

- žák při skupinových úkolech aktivně spolupracuje se spolužáky
- žák diskutuje, prezentuje své názory a naslouchá názorům druhých
- žák interpretuje obrazový materiál
- žák poslouchá s porozuměním čtený text
- žák popíše, jak lidé využívali a využívají místní
- žák se orientuje v mapě/plánku obce, umí si ji v terénu nasměrovat a jít podle naplánované trasy
- žák uvede alespoň 3 místa v obci, které by ukázal návštěvě
- žák dokáže k těmto místům návštěvníky dovést
- žák vysvětlí, proč je důležité být občansky aktivní

Cílová skupina:

- 3.–5. třída ZŠ

Počet účastníků:

- 1 školní třída

Místo:

- škola a její okolí

Délka programu:

- 180 min + přestávky

Pomůcky:

- materiál na jmenovky (papírová lepicí páska, lihový fix)
- libovolný předmět, který použijeme pro zvukový signál, například zvonek (dále předmět pro zvukový signál)
- tabule na psaní
- linkované papíry A5 s položenou otázkou / prázdné papíry *aktivita 1.2*
- barevné předměty na rozdělení do skupin (korálky/kostičky/figurky) *aktivita 2.1*
- pracovní list do skupin *aktivita 2.1*
- mapa obce do skupin (A3) *aktivita 2.1*
- fotografie míst z obce do skupin *aktivita 2.1*
- PC s interaktivní tabulí / dataprojektorem *aktivita 2.1*
- každý žák psací potřeby
- desky na podložení mapy do skupin *aktivita 3.1*
- mapa pro vyučujícího *aktivita 3.1*
- scénář hry pro jednotlivé role *aktivita 4.1*
- otázky ke hře *aktivita 4.1*
- scénář a otázky pro učitele *aktivita 4.1*
- dotazníky pro zpětnou vazbu *aktivita 4.2*

Popis programu:

• Zahájení a motivace	10 minut
• Krajina před příchodem lidí	10 minut
• Osidlování krajiny	25 minut
• Průvodce obcí	35 minut
• Prohlídka obce	60 minut
• Život v obci	25 minut
• Reflexe a zpětná vazba	15 minut

CELKEM

celkem 180 minut

Popis aktivit:

1.1 Zahájení a motivace

Dílčí cíl:

- žák se seznámí s obsahem a průběhem výukového programu
- žák souhlasí s pravidly chování během programu a zavazuje se je dodržovat

Organizace:

- v lavicích

Čas:

- 10 minut

Pomůcky:

- předmět pro zvukový signál (zvonek), (materiál na jmenovky – papírová lepicí páska, lihový fix)

Obsah:

Vyučující žákům nastíní obsah a průběh programu a představí jim funkci zvonku (když zazvoní mají přestat pracovat, utiší se a dávat pozor).

Na úvod se vyučující pokusí vzbudit zvědavost žáků o téma dějin místní krajiny. Může použít místní pověst, nejlépe takovou, ve které hraje roli krajina a její část přečíst.*

Poznámka: Pokud třídu vyučující běžně nevyučuje a nejsou stanovena základní pravidla chování, doporučuji, aby se na nich s žáky společně domluvil (neskákat druhým do řeči, při skupinové práci si pomáhat, dát prostor vyjádřit názor ostatním apod.). Pokud nezná vyučující jména žáků, je žádoucí vytvořit jim jmenovky. Je totiž vhodné, aby je oslovoval jmény. Jmenovky lze jednoduše vyrobit s použitím papírové lepicí pásky a tlustšího lihového fixu. Pro úsporu času je dobré si kusy pásky předem připravit, při představování žáků psát jejich jména a pak je hromadně rozdat.

* Knižně vydané pověsti z jižního Plzeňska například: Pověsti z míst tajemných i kouzelných. Přešticko, Blovicko, Staroplzenecko a Mirošovsko / Pověsti [...]. Nepomucko, Spálenopoříčsko a Žinkovsko, vyd. 2013.

1.2. Krajina před příchodem lidí

Dílčí cíl:

- žák popíše převažující vzhled místní krajiny před usazením prvních pravěkých zemědělců

Organizace:

- individuálně, společné shrnutí, v lavicích

Čas:

- 10 minut

Pomůcky:

- tabule na psaní, pro každého žáka linkovaný papír A5 s položenou otázkou

Obsah:

Vyučující nejprve žákům vysvětlí, že lidé v místní krajině nežijí odjakživa a jeho zajímá, jak si představují, že vypadala před jejich usazením. Poté rozdá papír se zadanou otázkou. Žáci zapisují všechna slova a slovní spojení, která je k otázce napadnou. Po chvíli, poté co uvidíme, že žáci již nepracují, brainwriting ukončíme. Brainwriting má oproti brainstormingu tu výhodu, že umožňuje zamyslet se i pomalejším žákům.

Zadání otázky pro žáky: Jak vypadala místní krajina před příchodem lidí, co v ní bylo?

Psaní nápadů by bylo možné nahradit kreslením. V tomto případě ale budeme pravděpodobně potřebovat na aktivitu více času. Žáci v tomto případě dostanou za úkol nakreslit, jak si představují, že vypadala místní krajina před tím, než se v ní usadili lidé. Po ukončení kreslení uspořádáme „galerii“, kdy jednotlivé obrázky vyvěsíme a zhodnotíme, které se nejvíce blíží správné odpovědi a zdůvodníme proč.

Informace pro vyučujícího: Od konce poslední doby ledové (období studenějšího podnebí) přibližně před 10 tisíci lety byla převážná část území dnešní České republiky včetně jižního Plzeňska zalesněna. Větší nezalesněné oblasti se nacházely hlavně v nížinách na dolních tocích větších řek (moravské úvaly, polabská nížina atd.) Stromy nebyly tam, kde bylo příliš vlhko nebo naopak sucho, mělká půda, příliš zima apod. Pravěcí zemědělci se začínají v naší krajině usazovat v šestém tisíciletí před naším letopočtem (JV Morava, přicházeli od jihovýchodu). Před pravěkými zemědělci obývali zdejší krajinu již několik desítek tisíc let pravěcí lovci, kteří ale vzhled krajiny výrazněji neovlivňovali a nežili usazeným způsobem života.

Lehčí varianta úkolu: Žákům položíme otázku pouze slovně a vyzveme je, aby se ti co mají nápady, hlásili. Použijeme metodu brainstormingu. Nápady lektor pomocí slov nebo slovních spojení zapisuje na tabuli. Nikdo, včetně vyučujícího nápady nekomentuje. To žákům před zadáním otázky vysvětlíme. Zapisujeme do doby, kdy přicházejí nové nápady. Poté provedeme společně se žáky shrnutí.

1.3 Osidlování krajiny

Dílčí cíl:

- žák pojmenuje pomocí obrázků vybrané aspekty osidlování místní krajiny v průběhu lidských dějin
- žák vyjmenuje alespoň 3 lidské zásahy do krajiny, jež se odehrály a odehrávají
- žák se orientuje v časové posloupnosti vybraných milníků při osidlování místní krajiny

Těžší varianta úkolu:

- žák poslouchá s porozuměním čtený text

Organizace:

- ve dvojicích, společná kontrola a shrnutí, v lavicích

Čas:

- 25 minut

Pomůcky:

- sada obrázků k historii osidlování krajiny do dvojic (A5), 1 sada obrázků pro lektora (A4), text „Osidlování krajiny pro 1.stupeň“, text „Osidlování krajiny pro 2.stupeň“

Obsah:

Vyučující naváže na předcházející aktivitu, seznámí žáky s úkolem a rozdá do dvojic obrázky (A5). Žáci si obrázky prohlédnou. Vyučující mezitím připevní 1 sadu na tabuli (A4). Jednotlivé obrázky společně se žáky pojmenuje a vysvětlí jejich obsah s pomocí textu „Osidlování krajiny“. Žáci samostatně nebo s pomocí lektora skládají z obrázků přibližnou časovou řadu vybraných aspektů z historie osidlování krajiny člověkem. Pro získání více informací může vyučující využít verzi textu pro 2. stupeň.

Těžší varianta úkolu: Vyučující rozdá žákům do dvojic obrázky (A5). Žáci si obrázky prohlédnou. Časovou řadu skládají podle čteného textu. Text čte vyučující po odstavcích, po jeho přečtení ponechá žákům chvíli na rozmyšlení a ti přiřadí k odstavci obrázek. Na závěr proběhne společná kontrola.

Poznámka: V závislosti na cílové skupině je možné před aktivitou zopakovat světové strany, vymezit území jižního Plzeňska a další pojmy, které se vyskytují v textu pro lektora. Podrobnější informace k tématu nalezne vyučující v textu „Osidlování krajiny“ ve verzi pro 2. stupeň.

2.1 Průvodce obcí

Dílčí cíl:

- žák se orientuje v mapě/plánku
- žák zakreslí vybrané objekty do mapy/plánku obce
- žák navrhne a zakreslí trasu prohlídky obce do mapy/plánku

Organizace:

- ve skupinách, společná kontrola, 2 spojené lavice pro skupinu

Čas:

- 35 minut

Pomůcky:

- barevné předměty na rozdělení do skupin (korálky/kostičky/figurky), PC s interaktivní tabulí/dataprojektorem, do skupin – pracovní list, mapa obce (A3), fotografie míst z obce, legenda mapy

Obsah:

Vyučující rozdělí žáky do tří až čtyřčlenných skupin a v případě potřeby je motivuje pro týmovou práci (více k rozdělení a motivaci v poznámkách na konci metodiky). V návaznosti na motivaci uvede zadání úkolu (viz pracovní list). Žáci si mají představit, že na jejich školu přijela návštěva. Oni jsou jejími průvodci obce. Návštěvníci však mají konkrétní představu, kam by chtěli jít a co by chtěli vidět. Na žácích tedy je připravit prohlídkovou trasu podle uvedených přání. Na přípravu trasy a její poznamenání do mapy mají skupiny 30 minut. Vyučující rozdá do skupin pracovní list, fotografie míst a mapu obce (viz Poznámky) Na úvod vyučující vysvětlí význam mapy a způsob znázornění informací. Vyzve žáky, aby si ve skupinách nejprve přečetli celé zadání, zda všemu rozumí. V závěrečné části hodiny proběhne společné zhodnocení splnění úkolu a výběr jedné z tras, kterou společně všichni následující hodinu projdeme. Skupiny si vybranou trasu zakreslí do své mapy.

Ukázalo se jako užitečné mapu obce promítnout na tabuli. Je na ní možné frontálně vysvětlit použité mapové značky a na závěr provést společnou kontrolu.

Poznámka: Pro mladší žáky bude pravděpodobně mapa příliš složitá. Místo mapy je možné použít ručně kreslený zjednodušený plánec obce s vyznačenými hlavními orientačními body.

Mapy jsou ke stažení v online prohlížeči Českého úřadu zeměměřičského (bližší popis v poznámkách na konci metodiky).

Lehčí varianta úkolu: Vyučující nevytvoří skupiny, ale rozdá žákům mapu do dvojic. V úkolu postupuje krok po kroku se žáky. Jednotlivé úkoly, fotografie i mapu promítá na tabuli.

3.1 Prohlídka obce**Dílčí cíl:**

- žák správně nasměruje mapu/plánek obce
- žák se orientuje v obci podle mapy/plánku

Organizace:

- venku

Čas:

- 60 minut

Pomůcky:

- do skupin mapa/plánek obce (A3) se zaznamenanými místy a trasou, desky na podložení mapy, mapa s trasou pro vyučujícího

Obsah:

Vyučující na začátku ukáže žákům, jak nasměrovat mapu a jak se podle ní orientovat. V situaci, kdy stojíme před školou, je důležité ji na mapě najít a určit, kde právě stojíme, například porovnáním názvů ulic v mapě se skutečností. Při sledování trasy kudy jdou, je pro žáky jednodušší, když si mapu neustále pootáčejí tak, aby měli poznamenanou cestu na mapě vždy před sebou. Jednotlivé skupiny se střídají ve vedení ostatních mezi jednotlivými zaznamenanými místy. Ostatní skupiny během cesty kontrolují, zda nedošlo k odchýlení od naplánované trasy. Žáci z jednotlivých skupin jdou pohromadě a v kontrolování/vedení se střídají, zpravidla vždy od jednoho místa k druhému. U každého místa vedoucí skupinka představí, kam jsme došli.

Poznámka: tištěnou mapu je možné nahradit turistickou GPS navigací nebo telefonem s touto funkcí.

4.1 Život v obci**Dílčí cíl:**

- žák čte nebo poslouchá text s porozuměním
- žák hodnotí reálnost příběhu
- žák chápe, proč je důležité být občansky aktivní

Organizace:

- na zemi v kruhu nebo v lavicích

Čas:

- 25 minut

Pomůcky:

- scénář hry pro jednotlivé role, otázky ke hře, scénář a otázky pro učitele

Obsah:

Vyučující uvede aktivitu. Vyzkoušíme si divadelní scénku ze života v obci. Je to naše první zkouška, a proto budeme role číst ze scénáře. Poté vyučující přidělí 10 žákům role. Při čtení textu vypravěče se budou střídát 2 žáci, neboť je ho zdaleka nejvíce. Role přidělíme lepším čtenářům. Ostatní žáci obdrží do dvojic nebo samostatně otázku, na kterou budou mít za úkol na konci odpovědět. Cílem otázek je udržet pozornost všech žáků. Po zodpovězení otázek vedeme s žáky debatu o tom, jak reálný jim příběh připadá a co by podle mohlo být v reálné situaci jinak. Na závěr aktivity zjišťujeme, zda už sami žáci byli občansky aktivní nebo zda ví o nějakém konkrétním příkladu ze svého okolí. Zjišťujeme také co by si přáli v obci změnit a diskutujeme o tom, jak toho dosáhnout.

4.2 Reflexe a zpětná vazba**Dílčí cíl:**

- žák popíše co se mu (ne)líbilo
- žák ohodnotí svou práci
- žák zhodnotí přínos programu pro něj samého

Organizace:

- v kruhu, vyplňování dotazníku v lavicích

Čas:

- 15 minut

Pomůcky:

- předmět na předávání v kruhu, pro každého žáka dotazník pro zpětnou vazbu, psací potřeby

Obsah:

Žáci pod vedením vyučujícího zhodnotí svou práci při programu, jaké je potkaly obtíže, co se dozvěděli a naučili nového, co je bavilo/nebavilo, co se jim líbilo/nelíbilo a proč. Při reflexi všichni, včetně vyučujícího, sedí v kruhu. Aby si neskákali do řeči, používají libovolný předmět (nejlépe mající vztah k proběhlému programu), který „dává slovo“. Reflexe může být pojata jak metodou diskuzního, tak i komunitního kruhu.

Ústní zpětná vazba může být rozšířena nebo nahrazena dotazníkem pro zpětnou vazbu. Každý žák poté vyplňuje individuálně.

Doporučení:

Ve chvílích, kdy bylo potřeba ukončit skupinovou práci, ztišit žáky nebo upoutat jejich pozornost, se osvědčil zvonek jako vhodný zvukový signál.

Nezapomeňte zadávat před každým úkolem časový limit na splnění úkolu. Zpravidla je lepší dát kratší a poté ho případně podle situace prodloužit. Pokud je to možné, osvědčilo se žáky informovat průběžně o zbývajícím čase v případě, že ho nezvládají kontrolovat sami.

Poznámky:

Cílovou skupinou pro program jsou žáci 3–5. třídy, ale program je podle zkušeností možné realizovat i v nižších ročnících 2. stupně ZŠ. Pro žáky 1–2. třídy bude výukový program podle zkušeností z realizace příliš těžký. Je z něj ale možné vybrat aktivity, které budou odpovídat jejich schopnostem, případně připravené aktivity uzpůsobit.

V případě, že výukový program navazuje na předcházející z výukového cyklu, tj. čas proměn, je možné, aby po představení proběhla kontrola domácího úkolu. Lektor vytvoří se žáky kruh, nejlépe v sedě na příjemném povrchu (např. koberec). Vyzve žáky, aby si prohlédli/přečetli svůj splněný úkol. Vlastní aktivita probíhá metodou komunitního kruhu (více k metodě například Nováčková, Jana: Komunitní kruh [online]. Metodický portál RVP, <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/424/komunitni-kruh.html>). Vyučující uvede význam a pravidla komunitního kruhu (pravidlo naslouchání, právo nemluvit, pravidlo úcty, pravidlo diskretnosti). Poté uvede otázku. „Jaké by to bylo dopravovat se do školy stejně jako naši rodiče/prarodiče?“ Následně můžeme navázat druhým kolečkem s otázkou: „Čím nás (pra)rodiče při diskuzi překvapili?“ nebo „Nastala nějaká komplikace při plnění úkolu?“

Pokud usoudíme, že jsou otázky nebo forma provedení pro žáky příliš náročné, nahradíme komunitní kruh kruhem diskuzním. Otázky mohou znít takto: S kým jste plnili domácí úkol? Jak se lišila cesta do školy (pra)rodičů od té vaší?

Rozdělení do skupin a motivace pro skupinovou práci: Žáky rozdělíme do skupin tak, aby byl v každé skupině ideálně alespoň 1 schopnější žák. V případě malotřídek vytvořit věkově smíšené skupiny. Rozdělení může proběhnout pomocí barevných korálků/kostiček/figurek. Schopnějším žákům (1 ve skupině) lektor barvu přidělí, ostatní si barvy losují. V případě potřeby může vyučující motivovat žáky pro skupinovou práci a zdůvodnit částečně cílené rozdělení tím, že každý tým potřebuje svého vedoucího/kapitána. Žáci v týmech budou mít za úkol si představit, že na jejich školu přijela návštěva, která by chtěla jejich obec poznat a oni dostali za úkol být jejími průvodci. Návštěva však má konkrétní přání, které budou chtít jako dobří hostitelé vyslyšet.

V malotřídních školách rozdělovat do skupin cíleně tak, aby v každé skupině byly zastoupeny různé ročníky. Lze to zrealizovat například tak, že si žáci budou losovat barevné figurky po ročnících.

Před začátkem práce ve skupinách je užitečné si společně formulovat zásady spolupráce a chování ve skupinách

Pro úkol 2.1: Průvodce obcí si musí vyučující připravit 4 fotografie zajímavých míst z obce a dopsat do pracovního listu 6 dalších míst z obce, která by měli žáci do mapy zakreslovat (příklady: restaurace/hostinec, obchod, kostel, boží muka, sportoviště, památný strom, památník, jiná zajímavá stavba). Nesmí se ale jednat o místa z fotografií.

Návrh pro zjednodušené vysvětlení významu mapy a způsobu znázornění informací v úkolu 2.1. Když se díváte na mapu vaší obce, tak je to jako byste se dívali na obec shora (z letadla) a na mapě jsou vyznačeny a popsány některé její součásti jako ulice, železnice, silnice, domy, řeky, pole apod. Tyto součásti rozlišujeme podle barev, popisu a značek. Vysvětlení vyučují doprovází demonstrací na promítané mapě.

Pro výukový program byla použita Základní mapa ČR 1:10 000. Dostupná je v online mapovém prohlížeči Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního, <http://geportal.cuzk.cz/geoprohlizec>.

Popis stažení mapy: 1) V levém horním rohu klikněte na ikonu Změnit mapu, 2) vyberte „Základní mapy ČR“, 3) Do okna hledaný výraz napište název hledané obce nebo ji najdete přímo v mapě, 4) v nástrojové liště vpravo nahoře si můžete v záložce „Strukturované vrstvy“ zvolit, zda budou v mapě zobrazeny stínovaný model reliéfu a názvy ulic, 5) v nástrojové liště vpravo nahoře klikněte na záložku „Tisk“ 6) Zde si můžete vybrat měřítko tisku, výstupní formát obrázku i jeho kvalitu a další zobrazené informace (mnou zvolené atributy: měřítko 1: 10 000, výstupní formát .png, kvalita 300 dpi, bez legendy a souřadnic), 7) Mapu vybrané oblasti vytvoříte kliknutím na ikonu Náhled a Tisk, tmavě podbarvená plocha je vybranou oblastí, 8) Vybraná část mapy je připravena ke stažení v Tiskové frontě, 9) Klikněte na ikonu Stáhnout vytištěnou mapu, 10) pokud se obrázek s mapou nestáhne, ale otevře ve webovém prohlížeči, klikněte pravým tlačítkem myši a dejte Uložit obrázek jako...

Mapu je možné uložit pouze ve formátu A4. Pokud si budete přát zachovat při tisku měřítko mapy 1: 10 000, vytiskněte obrázek s mapou ve formátu A4. Pro práci s mapou v tomto úkolu ale doporučuji vytisknout ve formátu A3 pro lepší přehlednost mapy. Na mapě je uvedeno pouze grafické měřítko, takže zvětšení nezpůsobí žádnou nepřesnost.

Záměrem úkolu 4.1 Život v obci je ukázat žákům potřebnost občanského aktivismu, pokud chceme něco změnit. Není na místě čekat, až to za nás zařídí nebo udělá někdo jiný.

Více reálných obrysů dostává příběh ve venkovském prostředí malé obce, kde nejsou úřady tak zbyrokratizované. I na menší obci by však nějaký čas trvala výměna pozemků. Jistě by bylo také nutné, aby kompetentní úředníci dořešili finanční stránku výstavby hřiště a také aby předjednali záležitosti, se kterými děti za konkrétními osobami přijdou.

Klíčová slova:

Osídlování krajiny, vliv člověka na krajinu, práce s mapou, občanská angažovanost

Zdroje informací:

Literatura:

Břicháček, Pavel: **Počátky osídlení západních Čech.** Pedagogické centrum, Plzeň 2001
 Čtrnáct, Václav: **Plzeňsko v pravěku.** In: *Minulostí západočeského kraje III*, s. 208 – 225, Západočeské nakladatelství, Plzeň 1964.

Doporučené očekávané výstupy. Environmentální výchova v základním vzdělávání, in: *Doporučené očekávané výstupy. Metodická podpora pro výuku průřezových témat v základních školách.* VÚP, Praha 2011.

Hausenblas, Ondřej – Košťálová, Hana: **Co je E–U–R (část 1).** *Kritické listy* 22/2006, *Kritické myšlení o. s.*, s. 54–58.

Ke stažení: <http://www.kritickemysleni.cz/klisty_archiv.php>

Hausenblas, Ondřej – Košťálová, Hana: **Co je E–U–R (část 2).** *Kritické listy* 23/2006, *Kritické myšlení o. s.*, s. 57–59.

Ke stažení: <http://www.kritickemysleni.cz/klisty_archiv.php>

Hausenblas, Ondřej – Košťálová, Hana: **Co je E–U–R (část 3).** *Kritické listy* 24/2006, *Kritické myšlení o. s.*, s. 67–69.

Ke stažení: <http://www.kritickemysleni.cz/klisty_archiv.php>

Klíčové kompetence v základním vzdělávání. VÚP, Praha 2007

Kumpera, Jan a kol.: **Dějiny západních Čech. Od pravěku do poloviny 18. století.** Nakladatelství Ševčík, Plzeň 2004.

Kühnlová, Hana: **Život v našem regionu.** Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. Fraus, Plzeň 2007.

Lokoč, Radim – Lokočová, Michaela: **Vývoj krajiny v České republice.** Lipka, Brno 2010.

Lokšová, Irena – Lokša, Jozef: **Tvořivé vyučování.** Grada, Praha 2003 .

Plzeňsko: příroda, historie, život. Baset, Praha 2008.

Pověsti z míst tajemných i kouzelných. Přešticko, Blovicko, Staroplzenecko a Mirošovsko. Občanské sdružení Aktivios, Nezdice 2013.

Pověsti z míst tajemných i kouzelných. Nepomucko, Spálenopoříčsko a Žinkovsko. MAS sv. Jana z Nepomuku, Spálené poříčí 2013.

Problémové vyučování. Metodický list 11/2013. Občanské sdružení Ametyst, Plzeň 2013.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1.9.2013). Úplné znění upraveného RVP ZV. MŠMT, Praha 2103.

Řezníčková, Dana: **Geografie aktivně, aktuálně a s aplikacemi. Přírodní vědy a matematika na středních školách v Praze.** P3K, Praha 2012.

Sitná, Dagmar: **Metody aktivního vyučování. Spolupráce žáků ve skupinách.** Portál, Praha 2009.

Šafarčíková, Simona: **Cílená zpětná vazba.** Metodický list 9/2011. Občanské sdružení Ametyst, Plzeň 2011.

Ke stažení: <http://labyrint.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/38-metodicke-listy>

WWW:

Geoprohlížeč ČÚZK [online], <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>>.

Nováčková, Jana: Komunitní kruh [online]. Metodický portál RVP, <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/424/komunitni-kruh.html/>>.

Škola pro udržitelný rozvoj – Místně zakotvené učení [online], <<http://www.skolaprozivot.cz/mzu>> .

Vyučovací metody – problémové vyučování [online]. Infogram, <<http://www.infogram.cz/article.do?articleId=1306>>.

Základní mapa České republiky 1:10 000. Seznam základních mapových značek ZM 10 [online]. Geoportál ČÚZK, cit. 10. 6. 2014, <<http://geoportal.cuzk.cz/>>.

Autor metodiky:

Jan Hibler (Občanské sdružení Ametyst)